

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 792.077 (477.84) XX

П. О. СМОЛЯК

ДІЯЛЬНІСТЬ АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО ГУРТКА СЕЛА ПЕТРИКІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ПОВІТУ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто діяльність аматорського театрального гуртка села Петриків Тернопільського повіту в контексті розвитку культурно-просвітницького життя краю першої третини XX ст., звернено увагу на репертуар та творчий склад колективу.

Ключові слова: театральне мистецтво, вистава, репертуар, костюм, декорація.

П. О. СМОЛЯК

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЛЮБИТЕЛЬСКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО КРУЖКА СЕЛА ПЕТРИКИВ ТЕРНОПОЛЬСКОГО УЕЗДА В ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX ВЕКА

В статье рассматривается деятельность любительского театрального кружка села Петрикив Тернопольского уезда в контексте развития культурно-просветительской жизни края первой трети XX ст., обращается внимание на репертуар и творческий состав коллектива.

Ключевые слова: театральное искусство, представление, репертуар, костюм, декорація.

P. O. SMOLYAK

ACTIVITY OF THE AMATEUR DRAMA CIRCLE OF THE VILLAGE PETRYKIV TERNOPIL COUNTY IN THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY

The article investigates activity of the amateur drama circle of the village Petrykiv Ternopil County in the context of developing of cultural life of the region in the first third of the XX century. Attention is paid to the repertoire and the structure of the theatrical group.

Key words: theatrical art, performance, repertoire, costume, decoration.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки вчені все більшу увагу приділяють дослідженню духовного життя нації. Одне із вагомих місць у цьому процесі посідає театральне мистецтво, яке завжди було важливою складовою культурної діяльності українців.

У кінці XIX століття в Галичині під впливом національного відродження активно стає культурно-просвітницька діяльність місцевого населення. Найдієвішим її напрямом стають аматорські театральні гуртки. На відміну від інших громадських організацій вони були наймасовішими, оскільки на початковому етапі їхнього розвитку адміністрація не вимагала спеціальної підготовки їхніх керівників, а лише вміння віднайти репертуар, розучити текст п'єси та втілити її у сценічному варіанті.

Дослідженням аматорського театрального руху займалися Р. Пилипчук, О. Казимиров, Р. Коломієць, Л. Барабан, О. Боньковська. Діяльність аматорських театральних гуртків у процесі функціонування філій Просвіти частково вивчали І. Зуляк, М. Кучерепа, С. Степанюк, Б. Головин, Б. Савчук, меншою мірою торкаючись вивчення аматорських гуртків окремих сіл. Саме це питання в історії театрального мистецтва викликає науковий інтерес у вчених, та визначає актуальність цієї проблеми.

Мета статті – висвітлити діяльність аматорського театрального гуртка села Петриків Тернопільського повіту в контексті розвитку культурно-просвітницького життя краю першої третини ХХ ст., звернувши увагу на репертуар та творчий склад колективу.

Театральне життя в околичних селах міста Тернополя розвивалося надзвичайно жваво. Це було пов'язано з тим, що багато мешканців приміських сіл, здобуваючи освіту в навчальних закладах Тернополя чи працюючи в місті, мали більше можливостей споглядати театральні дійства у стінах залу старого замку над ставом, на сцені «Міщанського братства» або в приміщенні товариства «Сокіл», куди в свій час приїжджали львівський театр «Руської бесіди» та інші мандрівні театри.

Функцію організаторів аматорських театральних гуртків виконували студенти гімназій, університетів, вчителі шкіл, священники або актори-аматори, які мали практичні навички участі в постановках вистав і любили цей напрям культурно-мистецької діяльності.

Активне культурно-просвітницьке життя відбувалося на початку ХХ ст. у с. Петриків, «який лежить 2 км на південний захід від Тернополя, по другому боці р. Серет» [1, с. 429]. Філія товариства «Просвіта» у цьому селі виникла за різними даними у 1888 р і 1902 р. Такі відомості нам дають архівні матеріали. Це не є випадковістю, адже невідповідності з датами утворення філій товариства «Просвіта» трапляються і в архівних документах інших сіл Тернопільського повіту, зокрема с. Денисів [7, с. 9; 2, с. 27; 3, арк. 47; 11, арк. 1], Біла [4, арк. 3; 12, арк. 1] та ін. Це можна пояснити тим, що під час воєнних лихоліть Першої світової війни та подій пацифікації первинні документи нищились або губились, та й облік у роботі читальень «Просвіти» вівся не зовсім точно. Це ж саме знаходимо в історії виникнення філії «Просвіти» с. Петриків [5, арк. 1; 5, арк. 14].

Свою активну роботу сільський осередок товариства «Просвіта» розпочав за головування отця Миколи Чубатого, який «був парохом с. Петриків з 1888 р. і аж до смерті в 1928 р.» [5, арк. 14]. Впродовж цього часу культурно-просвітницьке життя села пройшло досить довгий шлях. Отець Микола Чубатий під час головування у сільській «Просвіті» особливу увагу звертав на освіченість місцевих жителів: влаштував школу в своїй хаті, безкоштовно вчив селян грамоти, заснував братство тверезості. Його постійно обирали головою товариства «Просвіта» у Петрикові [8, с. 5–6].

Починаючи з першого десятиліття ХХ століття, життя в петриківській «Просвіті» набуває широкого розмаху. Саме тоді і до початку трагічних подій Першої світової війни утворюється духовий оркестр, закладається товариство «Січ», курс неграмотних, а найголовніше – утворюється драматичний аматорський гурток. Очолювали його передусім молоді гімназисти, які отримали середню освіту або ще її здобували. Серед них були Микола і Михайло Криві, Михайло Білий, Теодор Музичинин, Михайло Пилипів [9, с. 45].

На початку ХХ століття в Галичину час від часу приїжджали театральні трупи М. Садовського та М. Кропивницького, показуючи глядачам захоплюючі вистави. Театр «Руської бесіди» у своєму репертуарі також мав твори відомих у цей час драматургів: І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Старицького, І. Тобілевича, І. Франка та інших менш відомих галицьких драматургів. Саме тому популярність цих п'єс поширювалася по усіх містечках та селах Тернопільського краю. Входили вони і в репертуар петриківського театрального гуртка. Так, у звітах читальні «Просвіти» села Петриків за 1912 р. знаходимо, що цього року було зіграно три вистави: «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка¹ і двічі комедію «Наталка Полтавка» І. Котляревського [5, арк. 11]. Саме твори такого жанру були популярні в галицьких селах та містечках того часу. Адже в них висвітлювався чудовий

¹ Авторство переважної більшості драматичних творів віднайдено нами.

національний колорит, щире почуття кохання, милозвучна українська мова, веселі пісні і танці. Ці особливості надзвичайно захоплювали як акторів-аматорів, так і глядачів, які щоразу збирали все більшу кількість у глядацьких залах. На жаль, свого приміщення аматори не мали і були змушені організовувати вистави у стодолах або в окремих кімнатах не байдужих до мистецтва мешканців села.

Наступного 1913 року петриківчани дали ще більшу кількість вистав: «Украдене щастя» І. Франка, «Як ковбаса та чарка» М. Старицького, «Москаль-чарівник», «Наталка Полтавка» І. Котляревського [5, арк. 13]. Серед членів «Просвіти», які, без сумніву, брали участь у постановці драматичних вистав того часу, були Василь Серета, Теодор Лучків, Микола Вовк, Ілько Михальчишин, Ілько Миськів [9, с. 45] та інші молоді активісти, які своєю невтомною працею розвивали культуру та національну свідомість серед петриківчан.

Мистецьке життя аматорів вирувало: знаходились люди, які споруджували чудові декорації, театральне приладдя та реквізит. Керівники гуртка та інші члени колективу закупляли літературу – сценарії п'єс українських та зарубіжних драматургів, спеціальні театральні порадики, за допомогою яких навчалися акторської майстерності, сценічної мови, співу, танців та інших важливих особливостей акторської гри на сцені.

Свідомі патріоти села та української культури, які перебували на заробітках в інших краях чи навіть за океаном, висилали кошти на будівництво власної будівлі для читальні, закупівлю підручників, канцелярських товарів та інших потреб для організації плідної роботи у просвітянському житті громади. Для покращення фінансового становища філії «Просвіти» актори-аматори виїжджали зі своїми найкращими постановками в сусідні села, обмінювались досвідом та репертуаром.

На жаль, розмірене життя петриківчан у «Просвіті» перервали події Першої світової війни. У серпні 1914 року Тернопіль та інші повіти воєводства окупувала російська царська армія. З перших днів російської окупації була заборонена діяльність «Просвіт», громадських організацій, товариств та клубів. Під час воєнних лихоліть театральний гурток села Петриків припинив свою діяльність. Багатьох чоловіків та парубків змобілізували до армії. Читальню та школу закрили. Книжки, костюми, декорації, музичні інструменти та інше приладдя члени гуртка позабирали по своїх домівках. Багато цих речей до кінця війни не збереглося [9, с. 46–47].

Після Першої світової війни, коли Австро-Угорська та Російська імперії розпалися, землі Східної Галичини та Західної Волині перейшли під владу Польщі. Дозвіл на відновлення діяльності філії «Просвіта» в Тернополі і по селах Тернопільського воєводства було отримано в 1921 році. Польська влада вороже ставилася до діяльності читалень «Просвіти», переслідувала активних діячів і старалася використати будь-яку нагоду, щоб заборонити функціонування тієї чи іншої читальні. Для показу концертів, вистав та інших урочин сільські громади щоразу брали дозвіл у повітовому старостві, дуже часто просвітяни отримували заборони на їхні прохання.

Незважаючи на сумні для галичан наслідки Першої світової війни, петриківчани не втрачали оптимізму. Просвітянське життя театального гуртка розпочалося з новими силами. Після бурхливих подій 1914–1921 років у свідомості людей відбулися значні зміни: вони поринули у вир політичних подій, ставали членами різних партій (УНДО, УСРП, КПЗУ) та підпільних організацій. Ці події певною мірою відбивалися на діяльності петриківського аматорського театального гуртка. За допомогою сцени аматори намагалися донести до глядачів тогочасні події, втілити радість та оптимізм. Саме тоді в репертуар входили вистави різних жанрів: від творів комедійного чи етнографічно-побутового характеру до п'єс на історичну та політичну тематику. Чисельність драматичного гуртка збільшувалась: на сцені з'являлись нові учасники, які своєю грою зачаровували глядачів і заохочували їх до перегляду інших вистав. Відновлювались декорації та реквізит. Люди приносили все, що могло знадобитися для театальної гри і оформлення сцени.

Впродовж 1927 року акторський колектив збільшився до 26 осіб. Керівником гуртка обрали Білого Миколу – писаря петриківської «Просвіти». Аматори винесли на суд глядачів 9 вистав: «Невольник», «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, «Як ковбаса

та чарка» М. Старицького, «Знімчений Юрко» І. Наумовича, «Сатана в бочці» В. Дмитренка, «Іцко сват» І. Трембицького, «Пан майстер Копитко» П. Мурського, «Американець», «Піймав облизня» [5, арк. 17] невідомих нам авторів. Як бачимо, в репертуарі драмгуртківців були як п'єси відомих драматургів з Великої (Наддніпрянської) України, так і твори маловідомих галицьких письменників та драматургів, які писали для «просвітянських» аматорських театрів.

Великою втратою для сільської громади, особливо для місцевого осередку «Просвіти», стала смерть весною 1928 р. отця Миколи Чубатого. Довгий час селяни не могли оговтатись від цієї втрати. Саме отець Чубатий був головним сподвижником і наставником культурно-освітнього життя у селі. Тому в діяльності аматорів відбулася пауза, адже вони як віруючі християни несли скорботу по смерті отця Миколи.

У 1928 р. через відсутність приміщення було дано лише одну виставу. Саме з цієї причини діяльність «Просвіти» на деякий час занепала [5, арк. 36].

Значною перешкодою в роботі аматорів була відсутність власної будівлі. Тому вистави давали передусім у stodолах заможних господарів села, у яких можна було розміститися як акторам, так і глядачам, а також розкласти декорації та інше театральне приладдя. Така організація завдавала учасникам великих клопотів, адже все це займало багато часу для розміщення та прибирання декорацій. Отож усі члени петриківської громади зі всіх сил намагалися побудувати або придбати власний будинок «Просвіти», адже колишню читальню віддали школі для навчання, але й ця будівля була в незадовільному стані [9, с. 54].

У 1929 році петриківським просвітянам усміхнулася доля. Саме цього року вони придбали житловий будинок, який перебував у власності жителя Теробовлі Криворучка. Згодом сільська громада переобладнала цю будівлю у крамницю і читальню, а stodола, яка була поряд з будинком, служила для постановки вистав та інших громадських імпрез [9, с. 55]. За цей рік в документах петриківської «Просвіти» зафіксовано, що аматори зіграли 14 вистав [5, арк. 40]. Серед них: «Сатана в бочці» В. Дмитренка, «Іцко сват» І. Трембицького, «Жидівка-вихрестка» І. Тогобочного, «Жертва темноти» (автор невідомий) «Клуб суфражисток» Д. Гунькевича [9, с. 54]. На жаль, назви решти вистав та іншу інформацію з цього приводу писар у документах звітного періоду не зазначив.

Суспільно-політичне життя того часу знову внесло корективи в діяльність петриківської «Просвіти». Політика пацифікації, яку проводили поляки щодо українців, відчувалася і в селі Петриків. Це позначилося і на настроях активістів сільської громади: похвалювалася боротьба людей за відстоювання своїх громадянських прав, серед населення значно посилювалися українські шовіністичні настрої.

Аматори не припиняли своєї діяльності і в 30-і роки ХХ ст., коли тиск польської адміністрації став ще більшим: забороняли проводити концерти та святкування великих національних та релігійних дат, у репертуар вистав вводилася цензура. Зокрема дослідник просвітянського руху в міжвоєнний період І. Зуляк зазначає: «Староства намагалися контролювати аматорський театральний рух, свідомо створювали перешкоди. Не маючи об'єктивних причин на заборону вистави, влада мотивувала відмови громадським спокоєм і порядком. Незважаючи на те, що читальні подавали прохання щодо отримання дозволу на постановку вистав, влада забороняла ставити вистави, навіть цензуровані львівською поліцією» [6, с. 14].

Не дивлячись на це в 1934 р. театральний гурток нараховував 25 членів. Керував роботою гуртка Володимир Мінчановський. У театральній бібліотеці знаходилось 45 п'єс. Під час вистав аматори використовували декорації, театральне приладдя, строї. Впродовж року показали такі вистави: «Невольник» М. Кропивницького, «Гамалія» Т. Шевченка, «Ой Морозе, Морозенку» Г. Лужницького, «В кігтях ГПУ» Ф. Олехновича, «Страшна помста» С. Черкасенка, «Жертва за жертву» В. Дяченка, «Чар однострою» [5, арк. 20–21] автор невідомий.

Завдяки сумлінній праці місцевого краєзнавця Юліана Лози та його розвідки «Коротка історія села Петриків» маємо можливість детально перерахувати імена та прізвища членів аматорського театального гуртка, які грали у виставах на початку 30-х років ХХ ст.: Василь Пилипів, Стефа Савіцька, Онуфрій Зазуля, Стефа Послушна, Кароліна Музичинин, Стефа

Середа, Стефа Кульчицька, Стефа Пилипів, Стефа Рудницька, Микола Середа, Стефан Наконечний, Михайло Пилипів, Йосиф Лучків, Омелян Лоза, Теофіль Середа, Омелян Лучків [9, с. 60]. Саме ці парубки та дівчата творили високий рівень аматорського театрального мистецтва не лише у своєму селі, але й в околицях.

Окремі члени драматичного гуртка брали участь у товариствах і громадських організаціях Тернополя, де організовували концерти, урочистості, театральні вистави та інші заходи мистецького спрямування. Так, Теодор Музичишин¹ та Володимир Лучків² – мешканці села Петриків – були студентами Тернопільської гімназії й активно працювали над постановкою театральних дійств у місті та їздили з ними по околичних селах Тернополя.

Крім вистав, петриківські аматори щороку відзначали релігійні свята, які були багаті театральними елементами – великодні забави, андріївські вечорниці, ходили на Різдво з вертепом як по своєму селі, так і в сусідні села – Острів, Буцнево, Велику Березовицю, Кутківці та ін. [9, с. 60]. Жандарми пильно стежили за їхньою діяльністю і все доносили в міську адміністрацію. Зрозуміло, що така поведінка учасників петриківського драмгуртка не подобалась польській адміністрації, тому поліцаї часто влаштовували на аматорів облави, арешти, провокації та інші огидні вчинки, щоб скомпрометувати молодь в їхній самовідданій праці на благо української культури.

Поєднуючи громадську, культурну та політичну діяльність, аматори не припиняли ставити все нові й нові вистави різних жанрів. У звітах читальні «Просвіта» за 1936 р. довідуємось, що цього року театральний гурток нараховував 35 чоловік. Керувати гуртком продовжував Володимир Мінчановський. Працював «доривочно» (несистематично). У театральній бібліотеці знаходилось 44 п'єси. Члени гуртка частково придбали та виготовили декорації та театральне приладдя. Щодо театральних костюмів, то їх аматори не мали, адже на їхнє виготовлення потрібно було затратити значні кошти, яких у цей час завжди бракувало. Тому актори на сцені виступали в тому одязі, який носили у святкові дні чи під час урочистих подій. Впродовж 1936 року на суд глядачів аматори запропонували три вистави: «В кігтях ГПУ» Ф. Олехновича, «Ой Морозе, Морозенку» Г. Лужницького, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка [5, арк. 25].

З кожним роком у драмгуртку з'являлись інші учасники. На зміну старшим приходили молоді актори з новим натхненням та цікавими ідеями. Як зазначає Юліян Лоза, «у виставах брало участь нове покоління молоді при підтримці старших товаришів, зокрема, Бейчук Марія, Лоза Павліна, Михальчишин Ольга, Зозуля Марія, Байсеревич Софія, Бріль Павліна, Послушна Ольга, Мінчановська Анна, Бріль Марія, Мінчановський Володимир, Пилипів Василь, Зозуля Осип, Лоза Осип, Лоза Богдан, Лоза Володимир, Мінчановський Євген, Павлик Іван, Середа Михайло, Старосельський Бронеслав» [9, с. 71–72].

Через постійні суперечки та непорозуміння у сільській громаді, зважаючи на події, які відбувалися напередодні Другої світової війни, активність «Просвіти» послабилась, і це позначилось на діяльності драматичного гуртка. У 1937 році акторський колектив зменшився до 13 осіб. Не поновлювався й репертуар гуртка. У цьому році зіграно три вистави: «Ой Морозе, Морозенку» Г. Лужницького, «Зрадник» Х. Алчевської, «Злидні» (автор невідомий). На допомогу Володимирі Мінчановському (керівнику гуртка) прийшов Осип Зозуля, який виконував функції режисера акторського колективу [5, арк. 29]. Неабияку роль у підготовці вистав відігравали декорації та театральне приладдя, за допомогою яких глядач краще міг уявити місце та час розвитку подій під час перегляду спектаклів.

¹ Музичишин Теодор – народився 21.03.1904 р. в с. Петриків у бідній селянській сім'ї. У 1923 р. закінчив Тернопільську українську гімназію (ТУДГ). З 1925 по 1929 р. студював географію та геологію, а також історію в Краківському університеті. Перебуваючи в Кракові, тісно співпрацював з В.Кубійовичем. Написав ряд наукових розвідок. Член географічної секції НТШ. Педагогічну роботу розпочав у 1931 р. в дівочій рідношкільній гімназії в Станіславові. Помер 23.01.1937 р. [13, с. 419].

² Лучків Володимир – керівник аматорського гуртка «Молодої Громади» (пізніше український католицький священник; помер 1 червня 1978 р. в Канаді). Їздив з виставою «Куди вітер віє» по довколишніх селах Тернополя [10, с. 60].

Як бачимо, у тодішньому репертуарі переважали п'єси історичної тематики, де висвітлювалась важка доля українців, які впродовж багатьох століть відстоювали свої права, свою віру, боролися проти важкого становища. «Твори на історичну тематику прославляли славне минуле українського народу, збагачували і розширювали світогляд глядачів, формували його внутрішні національні риси» [6, с. 12]. У зв'язку з цим під час гри у виставах аматори намагалися найвиразніше розкрити свій образ, показати, наскільки важлива боротьба української нації проти поневолювачів.

У звіті за 1939 рік дізнаємося, що делегат філії «Просвіти» з Тернополя І. Брикович критично віднісся до діяльності петриківських просвітян за цей період. Зауважував, що більше уваги потрібно звертати на освітню працю [5, арк. 44]. Напевне, люди, відчуваючи наближення воєнних подій, перестали надавати ваги просвітянським справам і чекали страшного приходу великих змін.

Не дивлячись на сумні події того часу, драмгуртківці в 1939 році дали виставу «Дем'ян Чуприна», яка справила велике враження на глядачів, тому її повторювали ще раз у сусідньому с. Острів. Друга вистава «Ой три шляхи широкії» також була показана в Острові. За зібрані від вистав кошти просвітяни мали можливість сплатити борг за будинок «Просвіти» [9, с. 71].

Напередодні воєнних подій, 6 серпня 1939 року, актори поставили виставу «Гамалія» за Т. Шевченком на історичну тематику. В аматорському гуртку села з'явилися нові актори: Послушний Петро, Кульчицький Осип, Волощук П., Бріль Ярослав, Серета Павло, Українець Зенон, Демчук Осип, Лоза Нестор, Лоза Зенон, Лучків Ярослав (син Миколи), Павлик Михайло, Байсеревич Михайло. Через тиждень – 13 серпня 1939 року – «Гамалію» показали в Кутківцях і Великих Бірках [9, с. 72].

Залишив слід в історії Петриківського драмгуртка й талановитий сільський художник Михайло Худик, який оформляв вистави – малював плакати, сценічні декорації. Був у нього і дар поета. «На плакаті розташовувались не тільки художньо оформлені слова, а й вдало та дотепно додані рисунки, що розкривали суть вистави, а це, безумовно, збільшувало кількість глядачів» [9, с. 72].

Узагальнюючи вищенаведені події з історії діяльності Петриківського аматорського театрального гуртка варто зазначити, що його учасники зробили вагомий вплив на розвиток культури, освіти та мистецтва серед сільської громади першої третини ХХ ст. Завдяки їм петриківчани ознайомились з багатьма театральними постановками, які урізноманітнювали їхнє буденне життя. Адже сумлінна та безкорислива гра аматорів на сцені творила не лише високий рівень мистецтва, але й виховувала у глядачів почуття національної гідності та патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бріль Степан. Петриків // Степан Бріль // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник / [ред. колегія : Р. Миколаєвич, П. Гайда, М. Кінаевич, О. Кравченко та ін.]. – Т. III. – Регіональне об'єднання «Тернопільщина» : Філадельфія, ПА., ЗСА, 1983. – С. 429–430.
2. Головин Б. Сторінки історії Тернопільської «Просвіти» / Богдан Головин // Нації незгасний смолоскип. Статті. Інтерв'ю. Спогади. – Тернопіль : Просвіта, 2003. – С. 25–30.
3. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО). – Ф. 231. Тернопільське воєводське управління. – Оп. 2. – Спр. 1137. Періодичні відомості повітового староства про зміни складу керівників товариства «Просвіта» в с. Денисів (1924–1939 рр.). – 49 арк.
4. ДАТО. – Ф. 294. Філія українського товариства «Просвіта» в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 7. Документи (протоколи загальних зборів членів читальні, звіти, повідомлення, списки членів) про діяльність читальні «Просвіта» в с. Біла (1904–1938 рр.). – 64 арк.
5. ДАТО. – Ф. 294. Філія українського товариства «Просвіта» в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 1. Документи (протоколи загальних зборів членів читальні, звіти) про діяльність читальні «Просвіта» в с. Петриків (1901–1939 рр.). – 45 арк.

6. Зуляк І. Репертуар аматорсько-театральних гуртків «Просвіти» міжвоєнного періоду / Іван Зуляк // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал / [ред. колегія : Алексюк А., Брик М., Брюховецький В. та ін.]. – 2005. – № 6 (59). – листопад–грудень. – С. 12–21.
7. Календар національного відродження на 1993 рік (методичні поради вчителям і вихователям) / [упоряд. М. Крищук, О. Тимчишин]. – Тернопіль, 1993. – 35 с.
8. Лоза Юліан, Вовк Юрій. Наш Петриків : до 550-річчя / Юліан Лоза, Юрій Вовк. – Тернопіль : Терно-граф, 2008. – 25 с.
9. Лоза Юліан. Коротка історія села Петриків / Юліан Лоза. – Тернопіль : Поліграфіст, 2002. – 108 с.: іл.
10. Остап'юк Богдан. «Молода Громада» в Тернополі (1927–1939) товариство середньо- і високошкільної молоді / Богдан Остап'юк // Давній Тернопіль. Історичні нариси, постаті, картини хліборобської праці, традиційні святкування, спогади. – Земляцьке об'єднання «Тернопільщина». – Філадельфія–Маямі–Торонто, 1984. – С. 53–65.
11. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі ЦДІАЛ). – Ф. 348. Товариство «Просвіта», м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 2133. Звіти та листування про діяльність читальні «Просвіта» у с. Денисів (1904–1938 рр.). – 35 арк.
12. ЦДІАЛ. – Ф. 348. Товариство «Просвіта», м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 1115. Звіти та листування про діяльність читальні «Просвіта» в с. Біла (1926–1939 рр.). – 27 арк.
13. Ювілейна книга української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998 / [Підбір, упоряд. та ред. текстів і коментарі Степана Яреми]. – Тернопіль–Львів : Наукове товариство ім. Шевченка ; Львівське крайове товариство «Рідна школа», 1998. – 736 с.